

## РЕЦЕНЗИЯ

на дисертация за присъждане на образователната и научна степен „доктор“  
област на висше образование 2. Хуманитарни науки  
професионално направление 2.1 Филология  
докторска програма Романски езици (Съвременен испански език)  
от Джесика Сиаботару де Манев  
редовна докторантка към катедра „Романистика и германистика“  
Филологически факултет на ПУ „Паисий Хилендарски“  
на тема „Еврейско-испански народни умотворения и техните съответствия  
в българската традиция  
(*Paremias judeoespañolas y sus equivalencias en la tradición búlgara*)“

рецензент: проф. д.ф.н. Владимир Едуардо Сабоурин-Дренска

При изготвянето на настоящата рецензия се запознах с предоставения ми дисертационен труд с обем 222 стр., автореферата с обем 62 стр., автобиографичната справка с приложен списък на публикациите на кандидатката и със заповедта, с която съм определен за член на научното жури и въз основа на която изготвих рецензията си. Предоставените ми материали са в съответствие с нормативните изисквания на университета, към който кандидатката е редовен докторант.

Дисертационният труд на Джесика Сиаботару де Манев е изрядно научно изследване, сполучливо разполагащо интереса и усилията си между дисциплинарните полета на лексикологията (с лексикографска тенденция), от една страна, и еврейските изследвания (с народопсихологическа нагласа), от друга. Адекватната на предмета на изследване интердисциплинарност на дисертацията разчита на очевидността на връзката между сферите на лингвистичното и културологичното, проявяваща се във фразеологията като цяло и в паремиологията в частност. Изхождайки теоретично измежду други и от испанския езиковед и специалист по прагматика на межкултурната комуникация К. Ернандес Сакристан, дисертантката стъпва върху схващането му за фразеологичните единици като контролирани от един „по-скоро културен, отколкото лингвистичен код“, в рамките на което „стереотипите на езиковото поведение“ са видени като „подсилващи стереотипите на социалното поведение“ (срв. с. 35). Дисертационният труд се характеризира с балансирано съотношение между теоретична и дескриптивна част и е снабден с таксиномично прегледен и удобен за ползване справочен апарат в таблична форма. Не на последно място трудът е написан

на приятелски обрънат не само към академичния читател език без излишна в повечето случаи терминологическа софистикация и с ясна комуникативна ангажираност с определена общност. Авторефератът на дисертацията демонстрира, че публикуването ѝ в книжна форма (след известни съкращения в теоретичната част) е препоръчително не само на испански, но и на български.

Дисертацията се състои от увод, две глави (от които първата е теоретична, докато центърът на тежестта като съдържание и обем се разполага във втората), заключение, библиография (включваща както научни заглавия, така и по-широко основно интернет базирани ресурси на институции, списания, речници и блогове), и пет приложения, каталогизиращи разглежданите в изследването паремии в азбучен ред по езици, източник и еквивалентност.

Уводът сбито запознава с диалектите на еврейската диаспора и техните наименования, след което представя резюме на дисертационния труд. Изрично се прави уговорката, че трудът не си поставя за цел изчерпателното лексикографско събиране на сефарадската паремиология, извеждайки на преден план контрастивния аспект на изследването в рамките на три езика: еврейско-испански, испански и български. Принципът на селекция на разглежданите паремии е експлициран като преди всичко от компетенцията на странознанието и културологията, целящ „разбирането на стила на живот на сефарадите”, доближаването до „тяхната култура, техните традиции и обичаи” (срв. с. 8-9).

Като основен проблем и подлежаща на проверка хипотеза на изследването е формулирано питането дали и доколко могат „да се опознаят аспекти на историята, обичаите, традициите и културата на един народ посредством паремиологическото му наследство” (срв. с. 9). Така формулираният основен проблем задава основната цел на изследването – демонстрирането на условията на възможност за достъп до съответната култура чрез нейната паремиология. Като специфични цели са изброени съставянето на представителна извадка на еврейско-испанските пословици и поговорки, реконструирането на ситуациите и контекста на тяхната употреба и контрастивното им разглеждане в съпоставка с техните еквиваленти в испански и български.

Методът на изследване е определен като квалитативен, използващ основно писмени източници, верифицирани и обогатявани посредством устна информация, събрана от представители на сефарадската общност в България (и по-конкретно в

Пловдив). Именно живите носители на еврейско-испанския и неговата паремиология задават преди всичко по-широкия извънакадемичен общностен адресат на изследването, на когото авторката отдава дължимото, доколкото те са „запазили, грижили са се за и са съхранили като най-голямо съкровище“ (срв. с. 11) езиково-културните залози на едно минало и бъдеще.

Първа глава е посветена на свързаната с паремиологията специализирана лексикографска проблематика, в която като литератор съм най-малко компетентен, поради което ще се огранича с отделни наблюдения без претенция за експертност и системност. Добро впечатление ми направи упоменаването на Г. Пермяков, чиито *Основи на структурната паремиология* (1988) тъкмо се бяха появили в България (говорим за далечната епоха преди електронната достъпност на книгите), когато се готвех за държавните изпити и ми свършиха чудесна работа. Книгата на Пермяков е цитирана през В. Ненкова (2002), но съответното заглавие не присъства в библиографията (срв. с. 15 и 176). При позоваването на швейцарския езиковед Шарл Бали като един от създателите на структурната фразеология ми направи впечатление, че малкото му име в автореферата е погрешно дадено като „Чарлс“ (срв. с. 13 на Автореферата). Не бих отбелязал тази дреболия, ако глобалният английски не застрашаваше вече буквално имената ни, в случай че нямаме късмета да сме родени англоговорящи. Убедително ми се струва третирането на пословиците и поговорките като „пълноправни фразеологически единици“ в рамките на едно „широко схващане за фразеологията, взимащо под внимание всички изрази, които се подчиняват на една относително устойчива формула“ (срв. с. 28). Това позволява паремиите да се разбират като „всички онези комбинации от думи, пораждани в езика по стабилен и устойчив начин“ (пак там), което довежда до една дефиниция на предмета на изследване (срв. с. 33), улесняваща концентрацията върху неговите квалитативни аспекти като „огледало на душата и културата“. Следвайки Е. Косериу, паремиите са определени като специфична употреба на езика в качеството му на „универсално познание“ (срв. с. 34), а сефарадските „народни умотворения“ – както сполучливо гласи в превод на български предметът на изследване – на свой ред, са схванати като носещи запечатана в себе си една „картина на света, фундирана в юдаизма“, припомнайки неговите „правила и истини“ (срв. с. 38).

Втора глава, съдържаща основната дескриптивна част на изследването, започва с кратко информативно въведение от историко-страноведчески характер, запознаващо с общността на сефарадите, които представляват едно от двете главни – редом с ашкеназките евреи – разклонения на диаспората. Отбелязана е древността на еврейското заселване на Иберийския полуостров, съхранена в топонимията, и постепенното изтласкване на иврит от всекидневната комуникация и запазването му единствено в официално-сакралната сфера. Като изключим малобройните случаи на конверсия най-често вследствие на ендемични изблици на насилие, до самия край на XV в. за Испания е характерна една уникална в средновековна Европа ситуация на *convivencia* между християни и евреи. Едва възходът на ранномодерната абсолютистка държава, намерил израз в установяването на Св. Инквизиция и Едикта от Гранада, довежда до коренна катастрофална промяна в положението на испанските евреи и слага началото на сефарадската диаспора. Дисертацията очертава географията ѝ на Балканите с нейните основни центрове в Солун, Сараево и Истанбул. Лично за мен бе откритие ролята на Сараево в сефарадската диаспора с неговата вековна известност като „малкия Йерусалим“ (срв. с. 41). Компактното заселване на изгнаниците, назоваващи синагогите в новата си родина с имената на испанските градове, които са били принудени да напуснат, позволява запазването на езика, донесен от Испания, който се превръща в мощен идентичностен фактор.

Историко-страноведческото въведение в началото на Втора глава отделя специално внимание на сефарадското присъствие в България. Проследявайки заселването на еврейски общности от времената на Първата българска държава, авторката прави следното твърдение, което ме заинтригува: „вярата на първите български християни била смесица от вярвания, в която проличава и еврейското влияние“ (срв. с. 42-43). Макар да не е във фокуса на изследователския интерес, подобно твърдение заслужава най-малкото пояснителна или препращаща към съответна библиография бележка под линия. Още преди заселването на сефарадите България служи през вековете за убежище по време гоненията, свързани с кръстоносните походи, както и по-късно при прокуждането на евреите от Унгария и изблиците на насилие в Бохемия и Бавария. В този период диаспората е ашкеназка. Разцветът на българската еврейска общност е свързан обаче със заселването на сефарадите, чийто език и традиции постепенно изместват тези на по-ранните

заселници. Представянето на сефарадското присъствие в България завършва с отбелязването на участието на сефарадите в националноосвободителните борби и изтъкването на ролята на равина Габриел Алмоснино – в дисертацията „Almozino” (срв. с. 44), на български е възприета транскрипцията „Алмоснино” – при спасяването на София от опожаряване и грозящо клане през 1877 г. Последната подглава от историко-страноведческото въведение към основната част на дисертацията е посветена на езика на сефарадите – уникално лингвистично и културно явление, превърнало кастилския от XV век в „езика на евреите от целия Близък Изток” (срв. с. 47) и дори по-обхватно „на всички евреи, живеещи в Османската империя” (срв. с. 48).

Събраните, коментирани и категоризирани в дисертационния труд паремии, възлизащи на 182 единици (с техните лексически/граматически варианти), съставят изследователски корпус, който предлага представителна извадка от около 4000 документирани еврейско-испански пословици и поговорки. Доколкото моят професионален интерес към испаноезичната паремиология е преди всичко литературен, с удоволствие открих любимите си поговорки от *Дон Кихот* в техните сефарадски одежди, които чудесно отговарят на мощното подводно течение в романа на Сервантес, касаещо травматичната проблематика на т. нар. „нови християни” (*cristianos nuevos*). Като добър „стар християнин”, пъчещ се със своята селяндурска „чистота на кръвта”, Санчо неволно споделя с жертвите на дискриминационните статuti за произход една и съща езикова стихия в обективната ирония на романа. Ето само някои примери на любимите Санчо-Пансови поговорки в тяхното сефарадско обличие: *Fwe por lana y salió trasquilado* (с. 82) (*muchos van por lana y vuelven trasquilados*), *A quien madruga, Dios le ayuda* (с. 86) (с варианта: *más vale al que Dios ayuda que al que mucho madruga*), *No digas d'este podso no bevo agua* (с. 99) (*nadie diga „desta agua no beberé”*), *Del disho al fesho ay gran tresho* (с. 116) (*del dicho al hecho hay gran trecho*), *Mas vale un pasharo en la mano ke sien abolando* (с. 125) (*y que más valía un "toma" que dos "te daré", y el pájaro en la mano que el buitre volando*), *Quien todo quiere, todo pierde* (с. 131) (*la codicia rompe el saco*), *Azhúntate con bweno, devendrás uno de ellos* (с. 145) (*júntate a los buenos y serás uno dellos, no con quien naces, sino con quien paces*).

Ако се доверим на сефарадската мъдрост, че *Cada uno save su salmo, ma el jasán save dos* – Санчо би казал *Más sabe el necio en su casa que el cuerdo en la ajena* – категорично можем да кажем, че колегата Сиаботару де Манев знае цели три псалма и

знае повече от повечето от нас в цели три домове, които може да нарече свои. За мен като благодарен читател на събраните в дисертацията паремии основното ѝ достойнство и приносен момент е умелото, чувствително и тактично движение между три езика, култури и картини на света. С други думи, като най-важен виждам контрастивния аспект на дисертационния труд, посредством който един ограничен брой фразеологични единици, съставлящи едва 10% от общото сефардско паремиологическо наследство, продуцират в рамките на контрастивната комбинаторика кумулативен интерпретативен ефект. Сефардските паремии, кондензирали и попили през вековете както западна, така и източна мъдрост, разкриват пълния си потенциал в рамките на контрастивния анализ, намерил резюмиращ формален израз в Приложение 5 (вж. стр. 214-222). Специфично обогатяващи дисертационния труд са непосредственият контакт с носители на еврейско-испанския, от една страна, и привличането на испаноамерикански варианти на разглежданите паремии, от друга.

Въпреки комплексността на боравенето с езиковите светове на поне четири култури, сред събраните в дисертацията близо 1000 фразеологични изрази на три езика попаднах единствено на два случая, в които превода/интерпретацията на паремиите ми се струват проблематични. Единият касае превода на българския фразеологизъм „когато цъфнат налъмите“ с „cuando en los árboles florezcan zapatos“ (когато на дърветата цъфнат обувки) (срв. с. 158). Вторият случай е по-скоро въпрос на проблематична интерпретация на българската поговорка *Доде има лисицата зъби, хаджийка не става*, изхождаща от разбирането на „хаджийка“ като „да се правиш на важна“ (hacerse importante): „mientras el zorro tenga dientes, la persona no se hace importante“ (срв. с. 131). В случая „хаджийка“ би трябвало да се тълкува като „благочестива, набожна“ – докато човек има физически сили, не мисли за благочестие, както при цитираната в същия контекст испанска паремия *Lobo sin dientes se hace ermitaño* (вълк без зъби става отшелник).

Авторефератът на дисертационния труд, определен по испаноезична традиция като „резюме“ (resumen), предава коректно структурата и съдържанието му. Написан е на добър български, което при дисертации на чужд език е от съществено значение, преводът на специализираната терминология отговаря на утвърденото в българското езикознание. При евентуалното издаване на дисертацията на български, което горещо

препоръчвам, забелязах за коригиране само „юдеизма“ (срв. с. 6 и 34, курсив мой, в Автореферата) и вече споменатия „Чарлс Бали“ (срв. с. 13, курсив мой, в Автореферата). Посочените приносни моменти отговарят на реално постигнатото в дисертационния труд.

Убеден съм, че при горните наблюдения върху положителните качества на обсъжданата дисертация няма да се окаже в ситуация, за която да е валидна любимата поговорка на баща ми *Más vale solo que mal acompañado* или на еврейско-испански *Mizhor solo y no mal acompañado*.

Въз основа на изложените в рецензията наблюдения върху дисертацията „Еврейско-испански народни умотворения и техните съответствия в българската традиция (Paremias judeoespañolas y sus equivalencias en la tradición búlgara)“ с вътрешна убеденост ще гласувам на Джесика Сиаботару де Манев да бъде присъдена образователната и научна степен „доктор“.

3.05.2017 г.

София

Владимир Сабоурин